

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1941

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΥ ΝΙΤΣΕ

Η ΓΕΝΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ

VIII

Ὁ Ἡράκλειτος ἦταν γεμάτος ὑπεροψία, κι' ὅταν ἓνας φιλόσοφος ἔχει ὑπεροψία, ἡ ὑπεροψία αὐτὴ εἶναι μεγάλη. Δὲν εἶναι ποτὲ ὑποχρεωμένος νὰ ἐπιζητῇ τὴν ἐντύπωση στὸ «κοινό», νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπιδοκιμασία τῶν μαζῶν ἢ τὸν ἐνθουσιώδη χορὸ τῶν συγχρόνων. Στὸ φιλόσοφο προσήκει ν' ἀκολουθῇ δρόμο μοναχικό. Τὸ χάρισμα του εἶναι τὸ πιὸ σπάνιο καὶ τὸ λιγώτερο φυσικό· ἀποκλείει, κατὰ ἓναν τρόπο, καὶ ἀπειλεῖ ὅλα τὰ ἄλλα. Πρέπει ὁ τοίχος τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ πνεύματός του νὰ εἶναι ἀπὸ διαμάντι γιὰ νὰ μὴν καταστρέφεται οὔτε νὰ θραύεται, γιὰτὶ ὅλα κινητοποιοῦνται ἐναντίον του. Τὸ ταξίδι του πρὸς τὴν ἀθανασία εἶναι τὸ πιὸ ἐπίπονο καὶ τὸ πιὸ ἀντίξοο ἀπὸ κάθε ταξίδι τοῦ εἴδους αὐτοῦ κι' ὥστόσο κανεὶς δὲν εἶναι τόσο σίγουρος, ὅσο ὁ φιλόσοφος, πῶς θὰ φτάσῃ ἔτσι στὸ σκοπὸ του, γιὰτὶ μένει ἐπάνω στὶς ὀλάνοιχτες φτεροῦγες τῶν ἐποχῶν. Ἡ περιφρόνηση τοῦ παρόντος καὶ τοῦ παροδικοῦ εἶν' ἀπ' τὰ συστατικά τῆς μεγάλης φιλοσοφικῆς ἰδιοσυγκρασίας. Κατέχει τὴν ἀλήθεια· μάταια ὁ τροχὸς τοῦ χρόνου μπορεῖ νὰ στριφογυρίσῃ· δὲ θὰ ξεφύγῃ ποτὲ ἀπὸ τὴν τροχιά τῆς ἀλήθειας.

Μᾶς ἐνδιαφέρει πολὺ νὰ ξαίρουμε πῶς τέτοιοι ἄνθρωποι ἔζησαν κάποτε στὸ παρελθόν. Ἀλλιῶς δὲ θὰ μπορούσαμε κἀν νὰ φαντασθοῦμε ὡς πιθανὴ μιὰ τέτοια ὑπεροψία ὅπως τοῦ Ἡράκλειτου (*). Φαίνεται

πῶς κάθε προσπάθεια πρὸς τὴ γνώση εἶναι καταδικασμένη, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τῆς, νὰ μὴν εἶναι ποτὲ οὔτε ἱκανοποιημένη οὔτε ἱκανοποιητικὴ. Κανένας δὲ θὰ μπορούσε νὰ πιστέψῃ μιὰ τέτοια βασιλικὴ ὑπεροψία, — ἐκτὸς ἂν εἶναι πληροφορημένος ἀπὸ τὴν ἱστορία, — μιὰ τέτοια σταθερὴ πεποίθηση περὶ τοῦ ὅτι ἦταν ὁ μόνος εὐνοούμενος ἐραστὴς τῆς ἀλήθειας. Τέτοιοι ἄνθρωποι ζοῦνε μέσα στὸ δικό τους ἡλιακὸ σύστημα κ' ἐκεῖ πρέπει νὰ πᾶμε νὰ τοὺς ἀναζητήσουμε. Ἐνας Πυθαγόρας, ἕνας Ἐμπεδοκλῆς ἔδειχναν στὸν ἑαυτὸ τους ὑπερανθρώπινο σεβασμὸ, δέος σχεδὸν θρησκευτικό, ὅμως ὁ δεσμὸς τῆς συμπάθειας, γεννημένος ἀπὸ τὴν πεποίθησή τους στὴν μετεμψύχωση καὶ στὴν ἐνότητα ὄλων τῶν ζώντων, τοὺς ἔτρεπε πρὸς τοὺς ἄλλους ἄνθρώπους πού ἤθελαν νὰ θεραπεύσουν καὶ νὰ σώσουν.

Ὡστόσο μονάχα σὰ πιὸ ἄγρια καὶ μοναχικὰ βουνὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ μαντέψῃ, μὲ τὴ φρικίαση τοῦ τρόμου, τὸ αἶσθημα τῆς μόνωσης πού κατεῖχε τὸν Ἐφέσιο ἀναχωρητὴ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδας. Ἀπ' αὐτὸν δὲν ἀκτινοβολεῖ οὔτε ἡ παντοδύναμη συγκίνηση τῶν ὁρμῶν τῆς συμπόνιας, οὔτε ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ βοηθήσῃ, νὰ θεραπεύσῃ, νὰ σώσῃ. Εἶναι ἓνα ἄστρο χωρὶς ἀτμόσφαιρα.

(*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

1. Δημιούργησε, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, τὴν ἰδέα ἑνὸς σοφοῦ ἐντελῶς διαφορετικοῦ ἀπὸ ἐκείνον πού φανταζόταν ὁ Πυθαγόρας· ἀργότερα τὴν ὕψωσαν σὲ ἰδεώδη εἰκόνα τοῦ ἰσόθεου στωϊκοῦ σοφοῦ, ἀναμιγνύοντας σ' αὐτὴν τὸ σωκρατικὸ ἰδεώδες. Οἱ τρεῖς ἄγνοι τύποι εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: Πυθαγόρας, Ἡράκλειτος, Σωκράτης — ὁ θρησκευτικὸς ἀναμορφωτής, ὁ ὑπερόπτης καὶ μοναχικὸς ἀνερευνητὴς ἀληθειῶν, ὁ αἰώνιος καὶ παγκόσμιος ἐρευνητής. Οἱ τρεῖς αὗτοι τύποι διανοιῶν ἀνακάλυψαν τρεῖς καταπληκτικὰς ἔνοιες τῆς ἐνότη-

τας: ὁ Πυθαγόρας τὴν πίστη στὴν ταυτότητα τῶν ἀπειράριθμων ἀνθρώπινων φυλῶν καὶ μάλιστα ὄλων τῶν ὄντων πού ζοῦνε τὴν ἴδια ἐποχὴ, ὁ Σωκράτης τὴν πίστη στὴν ἐνότητα καὶ τὴν πάντοτε ἰσόβαθμη δύναμη, τὴν παντοῦ καὶ πάντοτε ἐξίσου καταναγκάζουσα δύναμη τῆς λογικῆς· ὁ Ἡράκλειτος, τέλος, τὴν ἐνότητα τῆς φυσικῆς ἐξέλιξης (processus) καὶ τὴν αἰώνια συμμόρφωσή της πρὸς τὸ νόμο... Ὁ Ἡράκλειτος, πού συναισθανότανε πῶς ἦταν ὁ μόνος πού ἀναγνώρισε τὴν παρουσία ἑνὸς ὁμοειδοῦς νόμου στὴ φύση, ἦταν γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀποκλειστικὸς ἀπέναντι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· ἡ μωρία τους ἔγκειται στὸ ὅτι, ἐνῶ ζοῦσαν στὴν καρδιά μέσα τῆς αὐστηρῆς αὐτῆς νομοτέλειας, δὲν τὸ διακρίνουνε· καὶ τὸ χειρότερο: ἂν τοὺς μιλήσετε γι' αὐτὴν δὲν τὴν καταλαβαίνουν...

(XIX, σ. 172)

Τὸ φλογερό του βλέμμα, στηλωμένο πρὸς τὰ ἔσω, δὲ λάμπει ἐξωτερικά παρὰ μὲ λάμψη θαμπή καὶ παγωμένη, ὡς νὰ μὴν ἦταν παρὰ ἀπατηλὴ ἐπιφάνεια. Ὅλα γύρω του, τὰ κύματα τῆς τρέλας καὶ τῆς ἀκαταληψίας, χτυπᾶνε τὰ βραχοθέμελα τοῦ κάστρου του. Ἀποστρέφει τὸ πρόσωπο μὲ ἀηδία. Οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν εὐαίσθητη ψυχὴ ἀποφεύγουν τὸ σκιάχτρο τοῦτο ποὺ φαίνεται χυμένο στὸ ἀτσάλι. Ἐνα τέτοιο πλάσμα φαίνεται περισσότερο νοητὸ σὲ κάποιο μακρὸν ἀδυτὸ ναοῦ, ἀνάμεσα σὲ ἀγάλματα θεϊκά, τριγυρισμένο ἀπὸ ψυχρὴ, ἡρεμὴ καὶ ὑπέροχη ἀρχιτεκτονικὴ. Ὁ Ἡράκλειτος, ἄνθρωπος ἀνάμεσα στὸς ἄνθρωπους, ἔχει κάτι τὸ ἀπίθανο, κι' ἂν εἶν' ἀλήθεια πὼς τὸν εἶδανε νὰ παρακολουθῆ τὰ θορυβώδη παιγνίδια τῶν παιδιῶν, εἶναι γιὰ τὴν κυττάζοντάς τα σκεπτόταν ἐκεῖνο ποὺ κανεὶς ἄνθρωπος δὲ σκέφθηκε σὲ τέτοια περίσταση: σκεπτόταν τὸ παιγνίδι τοῦ μεγάλου παγκόσμιου παιδιοῦ, τοῦ Δία(!). Οἱ ἄνθρωποι δὲν τὸν ἐνδιέφεραν ἀκόμη καὶ σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ γνώση: κάθε δυνατὴ πληροφορία ποὺ θὰ μπορούσε, ρωτώντας τους, ν' ἀντλήσει ἀπ' αὐτοὺς καὶ κάθε πληροφορία ποὺ οἱ ἄλλοι σοφοὶ προσπαθοῦσαν ν' ἀντλήσουν ἀπ' αὐτόν, τὸν ἀφιναν ἐντελῶς ἀδιάφορο. Μιλοῦσε μὲ περιφρόνηση γι' αὐτοὺς τοὺς ἐρωτητικούς ἄνθρωπους, τοὺς ἐραμιστὲς πληροφοριῶν, τοὺς «ἱστορικούς» μὲ μιὰ λέξη. «Ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐρεῦνησα καὶ προσπάθησα νὰ ἐρμηνεύσω», ἔλεγε γιὰ τὸν ἑαυτὸ του(2), χρησιμοποιοῦντας τὴ λέξη ποὺ ὑποδεικνύει τὴν ἐξήγηση ἐνός χρησμοῦ, ὡς νὰ εἶχε δοθῆ σὲ μόνον αὐτόν καὶ σὲ κανέναν ἄλλον ἢ ἀποστολῆ νὰ πραγματοποιήσῃ καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴ δελφικὴν ἐπιταγή: «Γνωθὶ σαυτόν!». Ἄλλ' ὅ,τι κατῶρθωσε νὰ ξεδιαλύνη σ' αὐτὸ τὸν χρησμὸ, τὸ θεωροῦσε σοφία ἀθάνατη, ἀξία νὰ μελετᾶται καὶ νὰ ἐρμηνεύεται αἰώνως, προωρισμένη σ' ἀπεριόριστη δρᾶσι μέσα στὸ χρόνο, ὅπως τὰ προφητικὰ λόγια τῆς Σίβυλλας. Σοφία ποὺ ὀφείλει νὰ ἐξαρκῆ στὴν πιὸ μακρυνὴ ἀνθρωπότητα, φτάνει νὰ βαλθῆ νὰ ἐξηγήσῃ, ὅπως τόσους χρησμούς, ἐκεῖνο ποὺ ὁμοία μὲ τὸ δελφικὸ θεὸ «οὔτε εἶπε οὔτε ἔκρουσε»(3). Παρ' ὅτι τὸ προμηνάει «χωρὶς χα-

μόγελο, χωρὶς στολίδι καὶ χωρὶς μῦρο» καὶ σὰν ἀπὸ «μαινόμενο στόμα»(4), ἡ σοφία αὐτὴ θὰ φτάσῃ ἀναγκαστικά ἕως τὶς μέλλουσες χιλιετηρίδες. Γιατὶ ὁ κόσμος ἔχει αἰώνια τὴν ἀνάγκη τῆς ἀλήθειας, ἔχει, συνεπῶς, αἰώνια τὴν ἀνάγκη τοῦ Ἡράκλειτου, μολονότι αὐτὸς δὲν ἔχει τὴν ἀνάγκη τοῦ κόσμου. Τί τὸν ἐνδιέφερε ἡ δόξα του; Ἡ δόξα ἀνήκει στοὺς «θνητοὺς ποὺ ἀκατάπαυτα παρέρχονται»(5), ἀνακράζει μὲ σαρκασμὸ. Ἡ δόξα του ἐνδιέφερε τοὺς ἄνθρωπους, ὄχι αὐτόν. Ἡ ἀθανασία τῶν ἀνθρώπων ἔχει ἀνάγκη ἀπ' αὐτόν, αὐτὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἀθανασία τοῦ ἀνθρώπου-Ἡράκλειτου. Ὅ,τι ἔχει ἰδίᾳ αὐτός, τὴν παρουσία τοῦ νόμου στὸ γίγνεσθαι καὶ τοῦ παιγνιδιοῦ στὴν ἀναγκαιότητα, θὰ εἶναι ἀντικείμενο αἰώνιας παρατήρησης, κι' αὐτὸς ἦταν ἐκεῖνος ποὺ σήκωσε τὴν αὐλαία στὸ ὑπέροχο τοῦτο θέαμα.

Ἄν ὅλα τὰ λόγια τοῦ Ἡράκλειτου ἐκφράζουν τὴν ὑπεροψία καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀλήθειας, μιᾶς ἀλήθειας ὁμοῦς ποὺ συνέλαβε ἐνορατικά, ἀντὶ ν' ἀναρριχηθῆ ἴσα μ' αὐτὴν μὲ τὴ σκοινένια σκάλα τῆς λογικῆς, ἂν τοῦ δόθηκε τὸ θεῖο δῶρο, σὲ μιὰν ἔκσταση σιβυλλικῆ, νὰ ἐποπτεύῃ χωρὶς νὰ παρατηρῆ, νὰ γνωρίζῃ χωρὶς νὰ ὑπολογίζῃ, ὁ σύγχρονός του Παρμενίδης εἶναι τὸ ὁμόζυγο καὶ τὸ ἀντίθετό του: κι' αὐτὸς ἐπίσης εἶναι ἕνας προφήτης τῆς ἀλήθειας, μὰ ποὺ φαίνεται καμωμένος ἀπὸ πάγο κι' ὄχι ἀπὸ φωτιά καὶ διαχύνει γύρω του φῶς ψυχρὸ καὶ καυστικό. Ὁ Παρμενίδης ἔφτασε κάποια στιγμή, χωρὶς ἄλλο σὲ προχωρημένην ἡλικία, στὴν πιὸ καθαρὴν ἀφαίρεση, σὲ μιὰν ἀφαίρεση ἐντελῶς ἀναιμική, χωρὶς καμμιάν ἐπαφή μὲ τὴν πραγματικότητα. Ἡ στιγμή αὐτή, — ἡ λιγώτερο ἑλληνικὴ ἀπ' ὅλες, στοὺς δυὸ αἰῶνες τῆς τραγικῆς ἐποχῆς, — αὐτὴ ποὺ ἐνεφάνισε τὴ θεωρία τοῦ ὄντος, εἶναι τὸ σύνερο ποὺ χωρίζει τὶς δυὸ περιόδους τῆς ζωῆς του: ἡ στιγμή αὐτὴ χωρίζει ἐπίσης τὴν προσωπικὴ σκέψη σὲ δυὸ ἡμίση: τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸν Ἀναξίμανδρο καὶ τὸ δεύτερο ἀποτελεῖ τὴν καθαυτὴν περίοδο τοῦ Παρμενίδη. Ἡ πρώτη περίοδος τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης τοῦ Παρμενίδη φέρει κι' αὐτὴ ἐκδηλῆ τὴ σφραγίδα τοῦ Ἀναξίμανδρου, παρουσίασε ἕνα πληρὲς σύστημα φυσικῆς φιλοσοφίας ποὺ ἀνταποκρίνεται στὰ προβλήματα ποὺ ἔθεσε ὁ Ἀναξίμανδρος. Ἀργότερα, ὅταν ἐνοιώσε αὐτὴ τὴν παγερὴ ἀνατριχίλα τῆς ἀφαίρεσης καὶ διατύπωσε τὴν ἀπλούστατη ἀρχὴ τοῦ ὄντος καὶ μὴ ὄντος, ἀνάμεσα στὶς ἀπειράριθμες προγενέστερες θεωρίες ποὺ ἡ

1. Ὁ Διογένης Λαέρτιος ἀναφέρει σχετικὰ (IX, 3): «ἀναχωρήσας δὲ εἰς τὸ ἱερόν τῆς Ἀρτέμιδος μετὰ τῶν παίδων ἠσπραγάλιζεν· παριστάντων δ' αὐτὸν τῶν Ἑφείων, «τί, ὦ κάκιστοι, θαυμάζετε;» εἶπε· «ἢ οὐ κρείττον τοῦτο ποιεῖν ἢ μεθ' ἡμῶν πολιτεύεσθαι;» καὶ τέλος μισανθρωπήσας καὶ ἐκπατήσας ἐν τοῖς δρεσι διητάτο, πῶς σιτούμενος καὶ βοτάνας.» Βλ. Diels, Fragmente, Ἡράκλειτος Α. 1. (54, 31). (Π.τ.Μ.)

2. Πρβλ. «... γέγονε δὲ θαυμάσιος ἐκ παίδων, ὅτε καὶ νέος ὢν ἔφασκε μηδὲν εἶδέναι, τέλειος μὲντοι γινόμενος πάντα ἐγνωκέναι. ἤκουσέ τε οὐδενός, ἀλλ' αὐτὸν ἔφη διζήσασθαι καὶ μαθεῖν πάντα παρ' ἑαυτοῦ». Διογ. Λαερτ. (IX, 5). (Π.τ.Μ.).

3. Πρβλ. «... ὁ ἀναξ, οὗ τὸ μαντεῖον ἔστι τὸ ἐν δελφοῖς, ὅτε λέγει οὐτε κρύπτει, ἀλλὰ σημαίνει». Ἡρακλ. Β. 93 (75, 17). (Π.τ.Μ.).

1. «Σίβυλλα δὲ μαινόμενῳ στόματι καθ' Ἡράκλειτον ἀγέλαστα καὶ ἀκαλλώπιστα καὶ ἀμόριστα φθέγγομένη χιλίων ἐτῶν ἐξικνεῖται τῆ φωνῇ διὰ τὸν θεόν». Ἡρακλ. Β. 92 (75, 13) Βλ. Diels, Fr. (Π.τ.Μ.).

2. «κλέος ἀνάσων θνητῶν». Ἡρακλ. Β. 29 (66, 17).

νέα αὐτὴ ἀρχὴ κοινοτοποιοῦσε, βρισκόταν καὶ τὸ δικό του σύστημα. Ὡστόσο δὲ φαινόταν νὰ εἶχε χάσει κάθε τρυφερότητα πρὸς τὸ ρωμαλέο καὶ ἀρτιμελέστατο παιδί τῆς νεότητος του, γι' αὐτὸ εἶπε κάποτε: «Ἀληθινά, ἕνας ὀρθὸς δρόμος ὑπάρχει, μὰ στὴν περίπτωση ποὺ θὰ ἤθελε κανεὶς ν' ἀκολουθήσῃ κάποιον ἄλλον, ἡ μόνη σωστὴ θεωρία καὶ γιὰ τὴν ποιότητα καὶ γιὰ τὴ λογικὴ τῆς, εἶναι ἡ παλιά μου διδαχὴ». Καλυπτόμενος μ' αὐτὴ τὴ γνώμη, ἔδωσε τιμητικὴ καὶ σημαίνουσα θέση στὸ πρῶτο του σύστημα περὶ φυσικῆς στὸ μεγάλο του ποίημα «Περὶ φύσεως», ὅπου κυρίως θὰ διδάσκει τὴ νέα του θεωρία ὡς τὸ μόνον ὁδηγὸ πρὸς τὴν ἀλήθεια. Ἡ πατρικὴ αὐτὴ ἀδυναμία, μὲ τὸν κίνδυνον ἀκόμη ν' ἀφίση θέση στὴν πλάνη, εἶν' ἕνα ὑπόλειμμα ἀνθρώπινου αἰσθήματος σὲ μιὰ φύση ἀπολιθωμένη ὀλότελα ἀπὸ τὴ λογικὴ ἀκαμψία καὶ μεταμορφωμένη σχεδὸν σὲ σκεπτόμενη μηχανή.

Θὰ πῖστευα εὐχαρίστως πὼς ὁ Παρμενίδης διατηροῦσε προσωπικὲς σχέσεις μὲ τὸν Ἀναξίμανδρο (1). Ἐχοντας ξεκινήσει, ὄχι πιθανῶς, ἀλλὰ, προδήλως, ἀπὸ τὴ θεωρία τοῦ Ἀναξίμανδρου, δυσπιστοῦσε πρὸς τὴν ἀπόλυτη διάκριση μεταξὺ τοῦ κόσμου τοῦ καθαροῦ ὄντος καὶ τοῦ κόσμου τοῦ καθαροῦ γίνεσθαι — δυσπιστία ποὺ ὠδήγησε τὸν Ἡράκλειτο στὴν ἀρνησὴ αὐτοῦ τοῦ ὄντος. Κ' οἱ δυὸ ζητοῦνε νὰ ξεφύγουν ἀπ' αὐτὴ τὴν ταυτόχρονη σύμπτωση καὶ τὴ διαίρεση τῆς παγκόσμιας τάξης σὲ δυὸ ἐτερογενῆ μέρη· τὸ ἄλλα στὸ ἀπειρο καὶ τὸ ἀόριστο, ποὺ εἶχε ἐπιτρέψει στὸν Ἀναξίμανδρο νὰ διαφύγῃ ὀριστικὰ ἀπὸ τὸ βασίλειο τοῦ γίνεσθαι καὶ τὶς ἐμπειρικὰ δοσμένες ἰδιότητές του, ἦταν πάρα πολὺ δύσκολο γιὰ τόσο ἀνεξάρτητες φύσεις ὅπως τοῦ Ἡράκλειτου καὶ τοῦ Παρμενίδη. Προσπάθησαν στὴν ἀρχὴ νὰ πᾶνε ὅσο γινόταν μακρύτερα καὶ περίμεναν νὰ κάνουν τὸ ἄλλα τὴ στιγμή ποὺ τὸ ἔδαφος γλυστράει κάτω ἀπὸ τὰ πόδια καὶ πρέπει κανεὶς νὰ πηδήξῃ γιὰ νὰ μὴν πέσῃ. Κ' οἱ δυὸ τους ἀτενίσανε πολλὰς φορὲς ἐποπτικὰ αὐτὸ τὸν κόσμο ποὺ ὁ Ἀναξίμανδρος ἔκρινε μὲ τόση μελαγχολία, θεωρώντας τὸν ὡς θέατρο τοῦ ἐγκλήματος καὶ τόπο ἐξαγνισμοῦ τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ γίνεσθαι. Θεώμενος τὸν κόσμο, ὁ Ἡράκλειτος ἀνακάλυψε, καθὼς εἶδαμε, τὴν κανονικότητα καὶ τὴν ἀσφάλεια ποὺ ἐκδηλοῦται σ' ὄλο τὸ γίνεσθαι. Κατέληξε στὸ συμπέρασμα πὼς τὸ γίνεσθαι δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι οὔτε ἐγκληματικὸ οὔτε ἄδικο ἀφ' ἑαυτοῦ.

Ὁ Παρμενίδης ἔχει ἀντιθετες ἀπόψεις. Συγκρίνοντας τὶς ἰδιότητες μεταξὺ τους νόμισε πὼς εἶχε ἀνακαλύψει ὅτι δὲν ἔχουν

1. «Παρμενίδης... μαθητὴς γεγονῶς Ξενοφάνους τοῦ Κολοφώνιου, ὡς δὲ Θεόφραστος, Ἀναξίμανδρου τοῦ Μιλησίου...» (Σουίθ.) Παρμ. Α. 2 (106, 17). Diels, Frag. (Π. τ. Μ.).

ὄλες τὴν ἴδια οὐσία, ἀλλ' ὅτι ἔπρεπε νὰ τις κατατάξῃ σὲ δυὸ κατηγορίες. Ἄν συνέκρινε, λ. χ., τὸ φωτεινὸ καὶ τὸ σκοτεινὸ, ἡ δευτέρη ἀπὸ τὶς ἰδιότητες αὐτὲς ἦταν προδήλα ἡ ἀρνησὴ τῆς πρώτης. Διέκρινε, ἔτσι, ἰδιότητες θετικὲς καὶ ἰδιότητες ἀρνητικὲς καὶ συγκέντρωνε ὅλη τὴν προσπάθειά του γιὰ νὰ ἀνεύρῃ καὶ νὰ καταγράψῃ αὐτὴ τὴ βασικὴ ἀντίθεση σ' ὅλη τὴ σφαῖρα τῶν φυσικῶν πραγμάτων. Χρησιμοποιοῦσε τὴν ἀκόλουθη μέθοδο: Ἐπαιρνε ἕνα ἄθροισμα ἀντιθέτων, λ. χ. τὸ ἐλαφρὸ καὶ τὸ βαρὺ, τὸ λεπτὸ καὶ τὸ πυκνὸ, τὸ ἐνεργητικὸ καὶ τὸ παθητικὸ, καὶ τὸ συνέκρινε μὲ τὴν τυπικὴ ἀντίθεση τοῦ φωτεινοῦ καὶ τοῦ σκοτεινοῦ· ὅ,τι ἀντιστοιχοῦσε στὸ φωτεινὸ ἦταν θετικὸ, ὅ,τι στὸ σκοτεινὸ, ἀρνητικὸ. Ἄν ἔπαιρνε λ. χ. τὸ βαρὺ καὶ τὸ ἐλαφρὸ, τὸ ἐλαφρὸ ἔπεφτε πρὸς τὸ μέρος τοῦ φωτεινοῦ καὶ τὸ βαρὺ πρὸς τὸ μέρος τοῦ σκοτεινοῦ· θεωροῦσε, λοιπὸν, τὸ βαρὺ ὡς ἀπλὴ ἀρνησὴ τοῦ ἐλαφροῦ, καὶ τὸ ἐλαφρὸ ὡς θετικὴ ἰδιότητα. Ἡ μέθοδος αὐτὴ προδίδει ἀφ' ἑαυτῆς μιὰν ἱκανότητα πρὸς τὴ λογικὴ καὶ ἀφηρημένη ἐπιχειρηματολογία ποὺ ἀψηφάει τὴν πραγματικότητα καὶ περιορίζεται στὶς ἐνδείξεις τῶν αἰσθήσεων. Τὸ βαρὺ δὲν φαίνεται νὰ ἐπιβάλλεται μ' ἐπιμονὴ στὶς αἰσθήσεις σὰ θετικὴ ἰδιότητα; Τοῦτο, ὅμως, δὲν ἐμπόδιζε τὸν Παρμενίδη νὰ τὸ χαρακτηρίσῃ ὡς ἀπλὴ ἀρνησὴ. Ἀπλὴ ἀρνησὴ χαρακτηρίζε ἐπίσης τὴ γῆ κατ' ἀντίθεση πρὸς τὴ φωτιά, τὸ ψυχρὸ σ' ἀντίθεση πρὸς τὸ θερμὸ, τὸ πυκνὸ σ' ἀντίθεση πρὸς τὸ λεπτὸ, τὸ θῆλυ κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸ ἀρρεν, τὸ παθητικὸ σ' ἀντίθεση πρὸς τὸ ἐνεργητικὸ, σὲ τρόπο ποὺ στὰ μάτια τὰ δικά του ὁ ἐμπειρικὸς μας κόσμος χωριζόταν σὲ δυὸ ξεχωριστὲς σφαῖρες, στὴ σφαῖρα τῶν θετικῶν ἰδιοτήτων μὲ τὸ φωτεινὸ, πύρινο, θερμὸ, ἐλαφρὸ, λεπτὸ καὶ γεμᾶτο ἀνδρική δραστηριότητα χαρακτηῖρα, καὶ στὴ σφαῖρα τῶν ἀρνητικῶν ἰδιοτήτων. Οἱ τελευταῖες αὐτὲς ἐκφράζουν τὴν ἔλλειψη, τὴν ἀπουσία τῶν ἄλλων, τῶν θετικῶν ἰδιοτήτων· περιέγραψε, λοιπὸν, τὴν πραγματικότητα, ἀπ' ὅπου ἐλλείπουν οἱ θετικὲς ἰδιότητες, ὡς σκοτεινὴ, γῆινη, ψυχρὴ, βαρεῖα, πυκνὴ καὶ χαρακτηριζόμενὴ συνήθως ἀπὸ θηλυκὴ παθητικότητα. Ἄντὶ τῶν λέξεων «θετικὸς» καὶ «ἀρνητικὸς» χρησιμοποιοῦσε τοὺς ἀκαμπτους ὄρους τοῦ «ὄντος» καὶ «μὴ ὄντος» καὶ κατέληγε ἔτσι σ' αὐτὸ τὸν ὀρισμὸ, τὸν ἀντιτιθέμενο στὸν ὀρισμὸ τοῦ Ἀναξίμανδρου, πὼς ὁ δικὸς μας αὐτὸς κόσμος περιέχει τὸ ὄν, ἀλλὰ, πραγματικὰ, καὶ τὸ μὴ ὄν, ἐπίσης. Δὲν πρέπει ν' ἀναζητοῦμε τὸ ὄν ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμο, κι' ὅπως θάλεγε, πάνω ἀπὸ τὸν ὀρίζοντά μας· μπροστὰ μας, καὶ παντοῦ, σ' ὄλο τὸ γίνεσθαι περιέχεται καὶ δρᾷ ἕνα μέρος τοῦ ὄντος.

Τοῦ ἔμενε ἀκόμη ν' ἀπαντήσῃ μὲ σαφέστερο τρόπο στὸ ἐρώτημα τοῦτο: Τί εἶναι

τὸ γίνεσθαι; Καὶ ἦταν ἡ στιγμή πού ἔπρεπε νὰ πηδήξῃ, ἀπὸ φόβο μὴν πέσῃ, παρ' ὅτι, γιὰ φύσεις ὅπως τοῦ Παρμενίδη, τὸ πῆδημα ἴσως ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ πέσιμο. Μὲ δυὸ λόγια, φτάνουμε ἐδῶ πιά στὴ σκοτεινὴ περιοχὴ, στὸ μυστικισμό τῶν ἀπόκρυφων ἰδιοτήτων, καὶ μάλιστα πέφτουμε κάπως στὴ μυθολογία. Ὁ Παρμενίδης, ὅπως κι' ὁ Ἡράκλειτος, θεᾶται τὸ παγκόσμιο γίνεσθαι καὶ τὴν ἀστάθεια ὄλων τῶν πραγμάτων καὶ δὲ μπορεῖ νὰ συλλάβῃ τὸν παγκόσμιο θάνατο παρ' ἀποδιδοντάς τον στὸ μὴ ὄν. Γιατί πῶς μποροῦσε τὸ ὄν νὰ φέρῃ τὸ ἀμάρτημα τοῦ θανάτου; Ἀλλὰ καὶ ἡ γέννηση τότε πρέπει νὰ παράγεται χάρις στὴ συνεργασία τοῦ μὴ ὄντος, γιατί τὸ ὄν ὑφίσταται πάντοτε καὶ δὲ θά μποροῦσε νὰ γεννηθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ οὔτε νὰ ἐξηγήσῃ καμμιάν ἀλλή γέννηση. Ἡ γέννηση, λοιπόν, καθὼς καὶ ὁ θάνατος, προκαλοῦνται ἀπὸ τίς ἀρνητικὲς ἰδιότητες. Ἀλλ' ἂν ὄ,τι γεννᾶται ἔχει κάποιο περιεχόμενο κι' ἂν ὄ,τι πεθαίνει χάνει ἕνα περιεχόμενο, τοῦτο προϋποθέτει ὅτι οἱ θετικὲς ἰδιότητες πού συγκροτοῦν τὸ περιεχόμενο αὐτὸ μετέχουν ἐπίσης

καὶ στὶς δυὸ λειτουργίες (processus). Ἀπ' αὐτὸ προκύπτει ὅτι « τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν εἶναι ἐξίσου ἀναγκαῖα στὸ γίνεσθαι κι' ἀπὸ τὴν συνεργασία τους προκύπτει ἕνα γίνεσθαι ».

Πῶς ὁμως τὸ θετικὸ ἔρχεται σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ ἀρνητικὸ; Δὲ θάπρεπε, ἀντιθέτως, ν' ἀποφεύγονται αἰωνίως, ἀφοῦ εἶναι μεταξύ τους ἀντίθετα, καὶ νὰ καθιστοῦν ἔτσι ἀδύνατο κάθε γίνεσθαι; Ἐδῶ ὁ Παρμενίδης ἐπικαλεῖται μιὰν ἀπόκρυφη ἰδιότητα, τὴ μυστικὴ τάση τῶν ἀντιθέτων νὰ προσεγγίζου καὶ νὰ ἔλκωνται ἀμοιβαῖα, καὶ δίνει συγκεκριμένην ὑπόστασιν σ' αὐτὴ τὴν ἀντίθεση ταυτίζοντάς την, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἀφροδίτης, στὴν ἐμπειρικὰ γνωστὴ σχέση τοῦ ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος. Ἡ δύναμη τῆς Ἀφροδίτης ζευγαρώνει τίς ἀντίθετες ἰδιότητες, τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν. Ὁ πόθος προσεγγίζει τὰ ἀντίθετα καὶ ἐχθρικά στοιχεῖα καὶ τὸ ἀποτέλεσμά τους εἶναι ἕνα γίνεσθαι. Ὅταν ὁ πόθος ἱκανοποιεῖται, τὸ ἐσώτερο μῖσος καὶ ἡ βαθειὰ ἐσωτερικὴ ἀντίθεση χωρίζουε ξανά τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν καὶ ὁ ἄνθρωπος λέει τότες πῶς τὸ ὄν « πεθαίνει ».

(Ἀκολουθεῖ)

ΝΕΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ

ΜΟΝΑΧΟΣ

Μόλις τώρα ἔφυγε· κι' ἂν δίχως
 Τὸ δροσερό της πιά ἀπομένω
 Γέλιο, σ' ὄνειρατα ἀπαλά
 Τὸ λογισμό μου ἔχω ἀφημένο.
 Τ' ἄβρο τὸ σούρουπο ἕνας ἤχος
 Λὲς καὶ γεμίζει, εἰν' ἡ φωνὴ της,
 Καὶ ζωντανὴ μπρός μου ἡ μορφή της
 Μοῦ γνέφει καὶ χαμογελά.

ΦΑΙΔΡΟΣ ΜΠΑΡΛΑΣ

